

En förunderlig tur?

Stina Bäckström

Vad är humor och har det något att göra med lycka? Stina Bäckström skriver om hur humor kan vara ett sätt att släppa taget, ett sätt att vila, men också ett sätt att dela livet.

När min dotter var runt sex år, frågade hon mig en dag vad jag hade gjort på jobbet. Jag sade som det var, att jag hade skrivit på en bok om humor. ”Humor?” sade hon lite tvekan. ”Ja” svarade jag, ”Vet du vad det är?” ”Mmm, det är som hu-mår-du?”

Att tänka på humor och lycka är att sätta två svårångade fenomen i förbindelse. Lycka – det alla strävar efter, liksom i blindo. Humor – det alla vill ha men ingen kan förklara.

Vi börjar med lycka. Är det en upplevelse, ett njutningsrus? Eller något yttre, mer varaktigt och beständigt? Kan vi bli lyckliga genom hårt arbete och medveten ansträngning?

Här behövs något slags utgångspunkt. Jag väljer bort en, att lycka är en förnimmelse av välbehag. Helt enkelt för att det tycks alldeles för snävt. Jag väljer två, som förhoppningsvis blir ömsesidigt belysande. Den första är att lycka är att ha tur – att bra saker kommer till en snarare än dåliga. Den andra är att lycka är blomstrande som Aristoteles förstod det – att leva i meningsfulla verksamheter i gemenskap med andra.

Lycka som tur finns djupt satt i ordet. En olycka – något oförutsett dåligt händer. Lycokohjulet som snurrar. Men också i ”Lyckan kommer, lyckan går, Gud förbliver fader vår.” Där är lyckan inget att räkna med, inte att förvänta sig. Det man kan förvänta sig är att om den dyker upp, är den snart på väg ut genom dörren igen.

En filosof som lyft fram lycka som tur är **Sara Ahmed**. För henne blir detta perspektiv på lycka en välbehövlig motvikt till tanken att lyckan är något vi själva har skapat, valt, eller förtjänat. Vi borde inte förvänta oss lycka, eller leva som om lyckan är ett löfte som infrias bara vi gör alla de rätta sakerna. Snarare borde vi hålla oss öppna för möjligheten till en lycka som uppstår eller kommer, som en gåva. Ahmeds bild blir då att det bästa sättet att sträva efter lycka är att släppa taget om själva strävan och istället öppna sig för vad som faktiskt finns runt en. Både de bra och de dåliga sakerna.

Lycka som blomstrande är en antik föreställning. I den antika grekiskan är ordet *eu-*

daimonia som kan förstås som att leva väl, välmåga, eller just blomstrande. Vad blomstrande närmare bestämt betyder är de olika antika skolorna inte överens om. Stoicismen exempelvis, en lära som på senaste tiden blivit på modet som ett självhjälpsfenomen, betonar det inre lugnet och betydelsen av att frigöra sig från beroendet av tillfälligheternas spel. **Aristoteles** däremot, menar att det blomstrande livet handlar om verksamheter, att handla gott tillsammans med andra. För att kunna göra detta behövs dugligheter, eller dygder, som exempelvis mod, rättrådighet och generositet. Något som kännetecknar en duglig person är att känslolivet och perceptionsförmågan är formade så att den tycker att det är tillfredställande och njutbart att handla gott. Och en odugling som njuter och är glad är heller inte lycklig. Här är det klart att Aristoteles med tanken på den duglige har något annat än att vara en upptagen eller allmänt duktig typ i tankarna – jag tror kanske det hjälper om vi tänker på en person som tar ansvar för sin plats i en gemenskap och anstränger sig för att göra den platsen bättre för alla. På så sätt är blomstrande hos Aristoteles något som gagnar både individen och gemenskapen.

I och med att Aristoteles betonar de goda verksamheterna och gemenskapen, så finns dock lycka som tur med i hans formulering om blomstrande. Vi behöver saker som ligger bortom vår egen kontroll för att leva ett gott liv. Dugliga personer kommer visserligen att kunna möta de värsta av svårigheter bättre än andra – de lever storsint, modigt och generöst med sina motgångar likväl som med sina medgångar. Men det går inte att komma ifrån att den som drabbas av stora förluster inte är lika lycklig som den som får behålla hälsan och vännerna.

För om du genom en plötslig olycka förlorar alla dina ägodelar och dina pengar, är det svårare att vara generös. Och om du befinner dig i en stat med orättfärdiga lagar är det svårare att vara rättrådig. Om dina vänner plötsligt dör är det svårare att vara vänskaplig. Aristoteles menar att den duglige per-

sonen har större möjligheter att klara även sådana svårigheter med värdighet och integritet, men det går samtidigt inte att komma ifrån, enligt honom, att olyckor och systemfel inverkar på möjligheten att blomstra.

Denna sida hos Aristoteles – att inte allt är upp till oss vad gäller lyckan, kan ses både som ett hårt och ett mjukt drag hos honom. Hårt för att det dömer dem som är med om olyckor till ett sämre liv, mjukt för att det erkänner att inte allt som är viktigt för oss är upp till oss själva. I detta drag finner Sara Ahmed och Aristoteles varandra också – lite oväntat.

Två perspektiv på lycka alltså. Men vad har lycka med humor att göra? Väldigt mycket, tror jag många skulle säga utan att tänka efter. Hur skulle man kunna bli lycklig utan humor? Hur står man överhuvudtaget ut utan humor? Och hur skulle andra stå ut med en själv om inte de hade någon humor?

Jag har inte ännu försökt säga något om vad humor är. Istället för att närma mig den frågan förutsättningslöst vill jag utgå ifrån de två perspektiv på lycka som jag hittills lagt fram. Om vi tänker på lycka utifrån dessa utgångspunkter, vilken är humorns plats? Och vilket slags humor träder fram?

Vi kan börja med Aristoteles och *eudaimonia*. Har en duglig person humor och hur uttrycker sig den i så fall? Aristoteles har ett intressant svar. Enligt honom finns en dygd, ett odlat karaktärsdrag, som han kallar *eutrapelia*, som betyder att vara kvick eller snabb i vändningarna. En kvick person kan skämta och kan ta ett skämt, det är väsentligt. Men den gör inte vad som helst för att riva ner ett skratt. Nej, då hamnar man i en besvärlig ytterlighet, nämligen vulgariteten. Den vulgäre kan inte hejda sin aptit på skratt och kul, utan söker det överallt, utan urskiljning. Den andra ytterligheten, också den ett problem, befinner den sig i som inte överhuvudtaget förmår uppskatta ett skämt. Det är ett slags tölpaktighet, *agroikos*. Det betyder bokstavligen ”den som bor på landet”.

Vad ska vi med en sådan duglighet till? Vad bidrar den med? Jo, den tillhör avslappning-

en och rekreationen enligt Aristoteles. Vi behöver den eftersom vi ibland behöver ta en paus. Detta är ett intressant svar eftersom det nyanserar Aristoteles bild av lycka som ett liv i duglig verksamhet. Här är dugligheten nämligen inte till för en verksamhet, utan för något som vid en första anblick skulle kunna betraktas som dess motsats: avslappning, rekreation, paus. Kvickheten är en duglighet för en verksam verksamhet.

Men just så kan ju flera andra saker beskrivas, såsom sömn och dagdrömmeri. Vad är det för speciellt avkopplande med det som har med skämt att göra? Jo, *eutrapelia* är en av tre sociala dygder, enligt Aristoteles. De andra är vänskaplighet och sanningsenlighet. Den främjar återhämtning i gemenskap med andra. Ja, jag skulle till och med gå lite längre och säga att den främjar återhämtning av det sociala – den stärker och återbildar slitna relationstrådar. Det blir en re-kreation, inte bara eller främst hos den enskilde, utan av sammanhanget. Hur kan den göra det? Här behöver jag utveckla Aristoteles bild bortom det han själv säger.

Skämt och skratt gör att vi kan se på det i livet som är dåligt på ett annat sätt. Annat än vad? Ja, annat än ett praktiskt och engagerat perspektiv kanske. Ett i den bemärkelsen allvarligt perspektiv. Att se det komiska i det hemska är att för stunden släppa taget lite om både smärtan inför det, och om frågan: vad ska jag göra åt det? Att se det komiska i något är att ställa sig något på avstånd – och från det perspektivet kunna roas av, ja, njuta av, att det är så långt, ja så helvetes långt, mellan hur saker bör vara och hur de faktiskt är.

Så kanske är Aristoteles *eutrapelia* en lite märkligare dygd än vad han själv verkar vara medveten om. Den duglige strävar efter ideal och svarar med ansträngning och lidande på det som inte fungerar. Medan den som ser det komiska släpper taget om ansträngningen, åtminstone för en stund.

Att Aristoteles lyfter fram *eutrapelia* ser jag därmed som ett tecken på att han ser att det mänskliga livets svårigheter är av en sådan art att vi behöver vila från dem ibland. Och

att det slags vila vi behöver inte bara är kroppens vila, som i sömnen. Och inte heller bara sinnets, som när vi läser en bok eller lyssnar på musik. Nej, vi behöver vila tillsammans – i en gemensamt erkänd kontakt kring det som har skitit sig. Och där är humorn och det komiska en oslagbar kraft.

För att återvända till frågan om lycka: ur det aristoteliska perspektivet så är det först när vi erkänner olyckan – inte det dugliga utan det odugliga – som humorns relation till lyckan kan träda fram. *Eutrapelia* är en dygd för oss oduglingar.

Så är det också nog humorn som just visar glappet mellan ideal och verklighet som passar bäst med Aristoteles perspektiv – den avslöjande, lite lagom raljerande humorn. Kanske också min personliga favorit, galghumorn.

Aristoteles finner en plats för humorn i det lyckliga livet, en nog så viktig plats. Men han lämnar oss samtidigt med en förundran. Hur är det egentligen möjligt att vi kan göra ett sådant perspektivbyte, och plötsligt roas och njuta av tillvarons gräsligheter?

Den frågan får hänga i luften tills vidare.

Vilken relation finns det då mellan humor och lycka som i att ha tur? Den mottaglighet för tillfälligheter och slumpartade skiften som Ahmed lyfter fram är i sig en viktig aspekt av humor. Som när min dotter hörde ”fel”, eller associerade till ljudligheten mellan humor och hu-mår-du. Genom felhörningen uppstår en oväntad och belysande koppling – en njutbar slumpmässig mening. Det träffar.

Här finns ett spel mellan det som omständigheterna ger och den egna öppenheten och perceptionsförmågan. För kopplingen mellan ”hur-mår-du?” och humor är å ena sidan ett faktum, de låter lite lika – å andra sidan behövdes min dotters öra och hennes spontana känsla för att den träffar något för att göra den meningsfull.

Så tänker vi på lycka som tur kanske det är ordvitsen, tramset, och den vardagliga lekfullhetens humor som framträder. Det blir

också tydligt att lycka som tur inte bara handlar om något rent objektivt som bara händer – utan också om meningen i det som händer. För att kunna ha lycka i meningen tur, måste något som händer både kunna framstå som helt slumpmässigt och samtidigt meningsfullt för oss. För att kunna ha humor gäller nog samma.

Min dotter menade inte att vara rolig. Hon svarade bara på frågan. Men när hon hade sagt det så skrattade vi båda två. Jag vet något om vad skrattet rymde i mitt fall. Jag hade just skrivit om de etymologiska kopplingarna mellan humor och humör – hur de båda kommer från den antika och medeltida humoralpatologin. Det fanns något så komiskt och förunderligt i att ett litet barn spontant gjorde en liknande koppling, men med utgångspunkt i en slumpmässig ljudlighetsassociation.

Varför min dotter skrattade vet jag inte – kanske hörde hon själv att det var något lite knasigt med kopplingen. Eller så var hon bara glad med mig. Här finns också ett slags tur med i spelet – turen att den andre är med en när tillfället ges. Det kan inte tvingas fram, förklaras fram, eller resoneras fram.

Att hitta någon som man verkligen kan skratta med upplevs som en lycklig slump – tänk att just vi fann varandra, eller att vi ser saker på samma sätt. Tänk att just vi träffades.

Och där vill jag återvända till frågan jag lät hänga i luften: hur kan det komma sig att vi kan roas av och skratta åt tillvarons gräsligheter?

Ja, för mig framstår svaret som självklart. Det är ingen annat än en förunderlig tur.

STINA BÄCKSTRÖM är docent i filosofi och lektor vid Centrum för praktisk kunskap på Södertörns högskola. Hon disputerade 2013 i filosofi vid University of Chicago. Bäckströms forskning berör handlande, rationalitet, och mellanmänsklig förståelse, inte minst svårgripbara aspekter som spontana uttryck och humor. Boken *Om humor: Essäer om dom som är roliga och det som är kul* kom ut på Glänta 2024. Bäckström är 2024–2025 gästforskare i filosofi vid universitetet i Leipzig, där hon forskar om dygdetiska perspektiv på vanor och vanebildning.